

SZAKOLCZAY LAJOS
erkölcsLugasban

Jegyzetek Siklós István 1956-os költményéhez

A nyugati magyar irodalom, mert nem sújtotta a diktatúra, sokkal többet tudott tenni az 1956-os magyar forradalom elfogadtatásáért, mint a megtorlások (börtön, akasztás) tonnáival agyonnyomott, félelmek közt élt hazai íróársadalom. Lapjai – amelyek közül a müncheni Nemzetőr és Látóhatár – Új Látóhatár és a párizsi–londoni Irodalmi Újság járt az élen a világra szóló csoda ébrentartásában – és a hozzájuk csatlakozó írók mindent megtettek azért, hogy a bukásában is győzedelmes forradalom ne *ellenforradalom*-nak neveztessek, hanem valódi értékét, a magyar nép elnyomók (Szovjetunió és hűbéresei) elleni *jogos szabadságharcát* mutassa.

Eme orgánumok dokumentum- és egyéb közléseinek fontosságát nem lehet vitatni, hiszen kíméletlen valóságukkal átvilágították a hazai *sötétséget*, de az igazi nóvumot a versek jelentették. Közülük is azok a líradarabok – Márai *Mennyből az angyaljától* Fáy Ferenc *Jeremiás siralma*ig, szerencsére, többet is számolhatunk belőlük –, amelyek sodró erejükkel, valójában *esztétikai* igényességükkel nagyon is kitűntek a kis és nagy verset egyként valaminő igazságfaktornak mutató áradatból.

A londoni Siklós István *csöndErdeje előtt* című, versnyelvét tekintve rendhagyó költeménye ilyen mű volt. Nem véletlenül tette a szerkesztő az 1956-os magyar forradalom 25. évfordulóját ünneplő összeállítás élére (Új Látóhatár, 1981/3, 281–287), amelyben többek közt egy valódi harcos, Gáli József három felvonásos drámája, a *Szabadsághegy* is szerepelt. (Természetesen ezt követően a Siklós-opusz több kiadásban is napvilágot látott – a faksimilében megjelent kéziratos könyvecske unikum.)

A költő a „szavakkal szembeni gyanakvását” egyik életrajzi jegyzetében (1968?) ekképp magyarázta: „A tájékozódás igénye az olvasás sebességét fokozta. S a sebesség fokozásával *eltűntek a szavak* (kiemelés – Sz. L.). Ezért indokolt a szavakkal szembeni bizalmatlanság. Hiszen egyetlen szerepük lehet csak: a dolgok megnevezése. Lényegük: e megnevezés maga.”

Míthogy a költő, ugyancsak siklói szóval, „a létezés lényegének a megfogalmazására törekszik”,

különösen fontos, hogy *néven nevezze* a dolgokat. Ez – újra csak egy vallomásrészletet idézek – „a haraghoz hasonló indulat nélkül” nem következhet be. Ám az indulat itt különös, káromkodó-protestáló, a XVI–XVII. századi költők *villámát* megidéző nyelvet szült, méghozzá olyant, amely jócskán túllépett a „református szövegek szép, zengzetes nyelvén”.

Furcsasága abban van, hogy az „egyéni” – belülről jött, leleményesen egyedi – avantgárdot a *nyelvteremtés* és *nyelvfelejtés* együttes élményével (Siklós egyéniségéhez illően – *kinjával*) ötvözi. Ebből a szempontból a huszonnégy részes *csöndErdeje előtt* Domonkos István méltán híres, *Kormányeltörésben* című poémájának a rokona. (Alig értem Béládi Miklóst, amikor meditációjában Siklós költeményét Illyés nagy versének, az *A reformáció genfi emlékműve előtt*nek ellenpárjaként értékelte.)

Amíg az újvidéki költőnél a nyelv, az infinitivusokra tördelt költői beszéd a *kiüresedést* célozza, addig londoni társánál a különös szókapcsolatok („összetolva erősebbé válik a két szó közötti kapcsolat”) garmadája valaminő *gazdagodást* involvál. Érdekes a régi magyar irodalomhoz való erős vonzódásuk is. Domonkosnál a több szempontból így vagy úgy „megforgatott” Berzsenyi Dániel az egyik fix pont, Siklósnál (a némelykori hangzágsegyezés miatt?) Balassi.

Ám paradox módon a *csöndErdeje előtt* „nyelvi gazdagságát” illetően valamilyen leépülésről is beszélhetünk. Igaza volt Papp Tibornak, amikor megállapította, itt a „vizuális szövegmódosítás” abban áll – hadd nevezzem meg: némely szavak vagy betűk verzállal történő kiugratása, az „és” libikókaszerű feltűnése (ÉS, És), a szókapcsolatok invenciója –, hogy „a látható nyelv elszakad a beszélt nyelvtől”. „A siklói íráskép-módosítást klasszikus értelemben nyelvrontásnak nevezzük, ami a szavak értelmi tartományának felbontását, kiszélesítését vonja maga után.”

Régi nyomtatványok „írásképén” található olyan nyomdai „eltévelyedéseket” – a „bumfordiságnak” az a célja, hogy bontsa-lazítsa a betűk monotonitását, illetve kibővítse az értelmezés körét –, mint a Siklós-versek szövegében. Ha olyan élesen nem tűnik is ki a *csöndErdeje előtt*ből a „szótologató játék” mibenléte, mint más darabokban, aligha haszontalan ideemlíteni az értelmi tartomány bővítésére tett, a *változatok weöres sándornak a gondolat metszetében* található példát. Íme: az „erőSheves éh karca kúszik agyadra” sor kezdő „képe” az alábbiak szerint is fölbontható: „erő S heves éh”, illetve „erőS heves éh”.

Szótologató játék? A magányos, kevés beszédű, ritkán publikáló költő kínjának (keservvel viselt létezés-mámorának) némelykori oldása. Iszonytató küzdelem zajlik itt. A torontói Fáy Ferenc formamíves nagy poémája, a *Jeremiás siralmi* a megcsalatsának (egy ország, egy nép megcsalatsának) ugyanazt az *apokaliptikus* képét teszi torokszorítóvá, mint Siklós műltra ébredő lázbeszéde. Ám minden nyomorúság ellenére ott a nyugatos versbeszéd akarva-akaratlan oldani igyekszik – vagy ez a könnyítés csak illúzió? – az emberre rászakadt borzalmakat.

A *csöndErdeje előttben* – más költő, más nyelvhasználat – nincsen ilyen gesztus. A létezés, vagyis az 1956-os magyar forradalmat követő vesszőfutásunk itt úgy fogalmaztatik meg, hogy az *ég* azonnal rászakad a *földre*. „micsoda csorbult,csikorgó idő:nyüszítő / szűkölő,szikkasztó szélben szövődő= / kövesedő év nyolcadhava. / ŐSZHÓ. / skorpió jegyében,szétlőtt éjszakákkal. // ízelt potrohú rovar.vérszívó ragadozó. / szúrása testen, forróföldi vidéken: / halálos,lángoló daganat. / KLAPKA/ VÁRÁBAN is találtak szelidebb skorpiót: // KOMÁROMBAN. ez is elveszett szó. komáromi / kenyér.hajóslegény,komáromi leány. / ma már komárno – elfogyó,távozó szó. // várában magyaros győzelem.bekerített, / veretlen had szabad elvonulása: kül= / honban, fegyverben, ha fegyver a kard, / megtorlástól menten:benn a hazában, / skorpió, OKTÓBER havában.”

Íme a fölütés – mennyi minden összesűrítve benne. Iszonyatot iszonyat követ. A „szétlőtt éjszakáktól”, októberünk meggyalázásától kezdve a magyar történelem egyéb csatája éppúgy említetik – Klapka Komárom, egy '48-as honvédezzredessel, Mednyánszky Sándorral (akiről a *szabad elvonulás* után száz évvel az angol diákok számára díjat neveztek el) –, mint Trianon borzalma „komárno”-val, az „elfogyott, távozó (magyar) szóval”, és a *skorpió egyetem*es csipése.

Oláh János (*A költő arcképe*) a huszonnegy rész vizsgálgván – a vers „epikai vonalvezetése” nyilvánvaló –, találóan állapítja meg, hogy „a motívumok

eddig szigorú egymásmellettiségét megbontja az idő”. Valóban, az emlékezés – egyetemessé tágítva a múltat – a nap huszonnegy óráját szimbolizáló *huszonnegy* szakaszban történik. Másik lényeges meglátása: „A versnek az említettekén kívül van két igen fontos, csaknem teljes egészében lineáris rendező témája, az egyik a szimbolikussá tágított születés, a másik a hiedelemvilágból kiemelt sámánutazás.”

Idézet támasztja alá a mondottakat. „állok csöndErdeje előtt. / ördögöt elnyelő sűrűsége / elemésztí őt,elemészt engem. // koponyám poklában égő / szavaim ki kell oltani: / most kell kimondani.” (---) „mint sortűz előtt,egymagam vagyok. / egészen.már csak csontvázam védem. / lobogó máglyák előtt,vágy nélküli. // kilencedik hó, ŐSZUTÓ,végElőtti / skorpió hava.”

A vers kulcsszava, az *idő* lámpása belülről éget, s aki a variációkban nem veszi észre a *visszahozhatatlan* és mégis *jelenlévő* zakatolás fájdalmát, az alig ért meg valamit a furcsa, olykor *képpé* formált versnyelv – vele együtt a költő – iszonyú szenvedéséből. „micsoda csorbult,csikorgó idő” (I.); hódoltságIdő (III.); „tengerből kikelő nyirokIdőben” (XVIII.); „csikorgó idő (XXIII.); „lélekidő: jövő benső porladása” (XXIV.); „jelenIdő” (XXIV.); „elégő idő (XXIV.).

A költemény ziháló lélegzését – ebben leledzik Siklós költészetének unikuma (akár tetszik valakinek, akár nem) – a szinte „versszövegként” élvezhető dokumentumok/vendégszövegek szakítják meg, főképp kínzóan keserű valóság-motívumaikkal: egy passzus a Komáromi Lapokból (1849. júl. 13.), egy a Magyar Függetlenségből (1956. nov. 2.), s végül még egy Bibó István *Kiáltványából* (1956. nov. 4.).

A múltidéző *személyesség* az által él elevenen – a történelem és a család összefonódása (XVIII.), a félelem egyetemessé való tágítása (XXI.), az egyéni sors és a klapkai, Mednyánszky Sándor-i „végzet” összemontírozása –, hogy a *csöndErdeje előtt* vallo-mássora sajátos helyen, az erkölcsLugasban realizálódott. A magyar költészet – mert furcsaságában is nagy versről van szó – szerencséjére.